
L'economia com a construcció social

PID_00244046

Marc Pradel Miquel

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Índex

Introducció	5
1. De l'economia clàssica a la neoclàssica: la concepció dels mercats com a deslligats de la societat	9
1.1. L'economia clàssica: la perspectiva de l'economia política	9
1.2. L'economia neoclàssica: de l'economia política a l'estudi de la conducta econòmica	13
1.3. Conclusions	14
2. Les crítiques a l'economia neoclàssica: les perspectives institucionalistes	16
2.1. Propostes des de la sociologia: la visió de l'economia de Max Weber	16
2.2. Propostes des de l'antropologia: l'anàlisi de Karl Polanyi	18
2.3. Propostes des de l'economia: l'institucionalisme de Thorstein Veblen	21
2.4. Conclusions	23
3. Anàlisi econòmica a la segona meitat del segle XX	25
3.1. La revolució keynesiana i les anàlisis de les formes de regulació	25
3.2. Propostes neoinstitucionalistes davant el retorn de l'economia neoclàssica	27
3.2.1. L'anàlisi de models de producció flexible i anàlisis territorials	28
3.2.2. L'economia neoinstitucionalista: costos de transacció i dependència històrica	29
3.2.3. La nova sociologia econòmica: la rellevància del capital social i les xarxes de relacions	30
3.3. Conclusions	32
Bibliografia	35

Introducció

Un element central de les societats humanes és el seu sistema de producció i distribució de béns i serveis. Com ens proveïm de recursos col·lectivament i quin tipus de relacions socials establím per a distribuir-los? En societats simples, formades per pocs individus, es donen pautes de col·laboració i redistribució on tots els membres del grup fan tasques similars i hi ha poca especialització i divisió de tasques, però en societats més grans, la divisió del treball i l'organització de la producció és clau. L'economia d'una societat recull tots aquests elements. Ja que aquests sistemes de producció són fruit d'una sèrie de relacions socials estables, podem parlar de l'economia com una construcció social, fruit del conjunt de relacions entre individus.

No obstant això, a l'hora d'estudiar l'economia es para atenció, habitualment, a l'agregat de decisions individuals de compra i venda de productes i serveis, és a dir, a l'estudi dels equilibris o desequilibris de l'oferta i la demanda, d'acord amb les nostres eleccions individuals. El punt de partida de l'economia és, doncs, l'estudi del comportament humà davant la necessitat de cobrir necessitats i la limitació dels recursos existents. Aquesta concepció de l'economia ha permès dur a terme generalitzacions sobre el comportament dels mercats, explicant fenòmens com la fluctuació de preus, els canvis en la demanda i en l'oferta i l'evolució dels mercats. Tot i així, per a poder dur a terme aquestes anàlisis han calgut una sèrie de generalitzacions i simplificacions que limiten la capacitat explicativa d'aquesta concepció de l'economia. En primer lloc hi ha el supòsit que existeix un comportament homogeni de la població, pel que fa a les seves eleccions, basat en la voluntat de maximitzar el benefici. En segon lloc, se suposa que, davant d'aquesta voluntat, tots els actors tenen la mateixa informació i la mateixa capacitat de prendre decisions, i que hi ha unes condicions de lliure mercat on els individus actuen.

Malgrat això, les nostres decisions econòmiques estan estretament lligades a les decisions que prenem en altres esferes de la nostra vida social, i són difícilment destriables les unes de les altres.

Aquesta complexitat afecta tant les decisions sobre consum de béns i serveis (és a dir, la demanda) com les decisions referents a la producció de béns i serveis (a l'oferta). Dit d'una altra manera, les nostres pautes de consum estan condicionades socialment i no es poden entendre sense tenir en compte les formes de producció i altres factors, incloent-hi l'organització empresarial, la relació entre empreses, etc. També estan condicionades socialment.

El lliure mercat, l'intercanvi de béns i serveis sota la lògica de l'oferta i la demanda amb una racionalitat orientada al màxim benefici, és només una de les possibles formes que adopta l'economia dins d'una societat, si bé s'ha conver-

tit en la forma dominant en els darrers dos-cents anys. Com veurem al llarg del mòdul, a través de la història l'organització econòmica ha pres altres formes diferents, sempre inserida dins el conjunt de la vida social. És en aquest sentit que parlem de l'economia com a construcció social: no és un fenomen donat i universal, sinó que depèn de com s'organitza la societat en conjunt. Així, trobem diferents formes d'organització econòmica tant en el temps com en l'espai que no es basen en el lliure mercat i en la qual els productors i consumidors no es comporten necessàriament amb un criteri racional de maximització del benefici.

Davant d'aquesta realitat, alguns economistes i autors d'altres disciplines de les ciències socials han buscat models explicatius que permetin entendre aquesta complexitat. Per a aquests autors es tracta de fer més complex el model, afegint-hi totes les variables socials que expliquen la diversitat de comportaments individuals, així com els factors socials que generen diferències en els models productius. En primer lloc, assenyalen que la idea que existeix una elecció racional orientada a triar el que reporta el màxim benefici amb el mínim cost és certa només parcialment: hi ha molts comportaments i eleccions que no es duen a terme sota aquest criteri (alguns exemples d'això serien la decisió d'un musulmà de no menjar porc o la d'un capità que decideix enfonsar-se amb el vaixell per honor). En segon lloc, aquests autors assenyalen que aquestes eleccions vénen condicionades pel context *institucional* en el qual els individus prenen les decisions, i per l'existència d'un sistema de producció i distribució de béns que condiona la configuració del mercat. Aquest conjunt d'autors conformen una concepció alternativa de l'economia que para atenció als factors socials que expliquen la configuració dels mercats a través de l'anàlisi dels elements institucionals. Per aquesta raó es parla de visions institucionalistes de l'economia.

L'aproximació institucionalista parteix de la concepció d'institucions com a fruit de relacions socials que es donen de forma estable al llarg del temps, i que es consoliden i donen lloc a organitzacions formals (en les societats contemporànies: institucions públiques, governs, cambres de comerç, sindicats...), organitzacions informals (grups d'afinitat, família...) i normes i valors més o menys formalitzats (lleis i normes, però també conductes morals). Des d'aquesta concepció, les institucions condionen la conducta de l'individu, que forma part de grups formals i informals, participa de les normes i valors d'una societat i forma part d'una comunitat política que s'organitza a partir de determinades institucions polítiques. Des d'aquesta concepció, les institucions econòmiques i el sistema de producció són una peça més d'aquest conjunt institucional. Per això, aquestes aproximacions es fixen més en l'anàlisi dels sistemes de producció i distribució de béns que es donen en una societat per a cobrir les necessitats de la població, i no en les pautes d'elecció individual.

Per exemple, abans de la revolució industrial, la producció a les ciutats es basava en l'organització gremial. Hi havia unes normes fixades pel mateix gremi sobre les condicions de producció i sobre l'obtenció de les acreditacions per tal de convertir-se en un mestre productor. També existien una sèrie de normes no escrites i de conductes morals que marcaven la relació del mestre amb els aprenents. A la vegada, tot i no estar formal-

ment codificades, sovint existien unes relacions de col·laboració entre gremis, així com una relació entre l'estament gremial i la monarquia, part de la qual estava formalitzada i l'altra depenia també de conductes morals que no es podien trencar.

L'arribada de comerciants innovadors que busquen produir sota unes altres bases significa l'eliminació dels gremis com a institució i la seva substitució per associacions de fabricants, que funcionen sota uns altres paràmetres.

Per tal d'entendre l'economia com a construcció social, en aquest mòdul farem un recorregut per l'economia com a disciplina científica. Aquest recorregut ens permetrà veure com una part de la disciplina ha adoptat una concepció de l'economia de mercat com un fenomen natural, mentre que altres enfocaments, provinents de la sociologia, l'antropologia, la història o la mateixa economia, han intentat explicar el fenomen de l'economia com a incrustat en la resta de la vida social. En primer lloc, veurem l'evolució de l'economia clàssica, que encara entenia l'economia com a indestruïble del conjunt de la societat, i el salt a l'economia neoclàssica, que pressuposa el mercat com a element natural consubstancial a la psicologia humana, i per tant assumeix que hi ha unes lleis universals de mercat. En segon lloc, farem un repàs de les principals aproximacions clàssiques sorgides al segle XIX i a la primera meitat del segle XX que han proposat analitzar l'economia des d'una perspectiva institucional, amb models d'anàlisi més complexos que inclouen elements no econòmics en l'explicació del funcionament de l'economia. Per acabar, analitzarem les perspectives institucionalistes contemporànies que han estat utilitzades per entendre fenòmens com el comportament de les empreses i la formació de mercats en la globalització econòmica.

1. De l'economia clàssica a la neoclàssica: la concepció dels mercats com a deslligats de la societat

1.1. L'economia clàssica: la perspectiva de l'economia política

A partir del segle XVIII, a mesura que el sistema capitalista s'anava imposant i s'anava popularitzant el mètode científic, els estudis sobre el funcionament de l'economia i dels mercats va anar guanyant pes i es van configurar en una disciplina científica per si mateixa que assumia que les relacions econòmiques tenien autonomia suficient per a ser analitzades de forma aïllada. Els fisiòcrates a França i el treball de síntesi d'Adam Smith són pioners en aquest sentit. Aquests autors analitzen l'economia com a lligada a l'estat-nacional que es troba en consolidació en aquell moment i no distingeixen l'economia de la política econòmica: l'anàlisi de l'economia va lligada a la proposta de polítiques de tot tipus per tal de fomentar la riquesa de la nació.

Adam Smith (1723-1790) és considerat el primer pensador que reflexiona sobre la totalitat del sistema econòmic, i dona el tret de sortida a l'economia com a disciplina de les ciències socials. L'any 1776 escriu *An inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations* ('Indagació sobre la naturalesa i les causes de la riquesa de les nacions'), on busca trobar els factors explicatius de «la riquesa de les nacions», és a dir, del creixement econòmic agregat a escala nacional. Smith situa les causes d'aquest creixement en el lliure canvi de mercaderies que es poden produir de forma més eficient gràcies a la divisió creixent del treball que percep que s'està donant a la societat. L'intercanvi comercial permet el creixement econòmic i el benefici col·lectiu, però sempre que es doni en unes circumstàncies adequades. Com apuntaven altres pensadors de l'època, Adam Smith defensa que el creixement econòmic ve donat per l'intent de satisfacció dels interessos individuals. Ara bé, per a ell aquesta recerca té lloc sota *formes socialment controlades*, és a dir, a través del procés de socialització i l'existència d'institucions (governos, normes formals i informals, etc.), que condicionen com són aquests interessos.

Per tal d'entendre l'intercanvi comercial Smith introdueix una innovació important en l'anàlisi del valor dels productes, i fixa que aquest valor depèn del treball que comporten. A més hores de treball necessàries per a fer el producte, més alt serà el seu preu de mercat. Així, el preu d'un producte està constituït pel seu valor en treball, sumant-hi el benefici que es vulgui obtenir i els costos en termes de renda de la terra. Per tant, per a Smith hi ha tres factors que condicionen la producció: el **treball**, el **capital** i la **terra**.

A partir d'aquest esquema, per a Smith l'existència d'un mercat lliure que no posi traves a l'intercanvi promourà el preu just dels productes i ambdues parts (comprador i venedor) en sortiran beneficiats. Adam Smith formula aquesta idea a través de la metàfora de la mà invisible, la idea que l'agregat de comportaments individuals en el mercat ens porta a una situació virtuosa. No obstant això, Smith avisa que el funcionament d'aquest mecanisme de mà invisible necessita arranjaments institucionals. Adam Smith admet el conflicte de classes, en tant que afirma que les diferents classes socials tenen interessos diferents en la remuneració dels factors de producció, cosa que genera conflictes: els treballadors volen augmentar la remuneració del treball, mentre que els terratinents volen incrementar les rendes de la terra i els capitalistes el capital, cosa que genera un xoc d'interessos. Des del punt de vista individual, Smith entén que l'individu busca el màxim benefici però per a fer-ho interpreta la situació en funció de les normes de conducta que ha interioritzat i que vénen marcades pel seu context social, on l'adscripció de classe juga un paper rellevant.

Per tant, segons Smith l'existència d'un mercat lliure necessita arranjaments institucionals que permetin el funcionament del lliure intercanvi i garanteixin l'interès general. Per exemple, en analitzar el mercat de treball, Smith s'adona de la capacitat dels empresaris per a alterar els salaris a la baixa i de la impossibilitat dels treballadors de negociar un salari just de forma individual, de forma que busquen associar-se, tot i que sovint se'ls prohibeix aquesta associació, fet que genera un benefici per als capitalistes. En analitzar el funcionament dels mercats també adverteix sobre la possibilitat per part dels productors d'establir monopolis que trenquen el lliure mercat. En resum, Adam Smith no entén el lliure mercat com quelcom aliè a la societat, sinó que posa en relleu que calen una sèrie d'intervencions per a fer funcionar el lliure mercat.

Tot i així, l'obra d'Adam Smith obre la porta a establir generalitzacions que seguiran pensadors posteriors. Com la majoria de pensadors de l'època (finals del segle XVIII), Adam Smith vol proposar lleis universals que expliquen el funcionament del mercat, i en fer-ho dóna per universals algunes condicions que en realitat depenen de factors institucionals. Per exemple, assumeix una distribució determinada de la terra (la d'Anglaterra del moment) com a universal, i entén que hi ha una circulació lliure d'informació sobre la qual operen els individus. En resum, el que és considerat el pare del pensament liberal inclou de forma parcial el paper de les institucions en l'anàlisi econòmica i en els factors explicatius del creixement econòmic de les nacions, però marca també el camí per a les generalitzacions i l'establiment de lleis que entenen com a naturals i tenint en compte les condicions de mercat.

És a través dels pensadors posteriors (que desenvolupen les seves anàlisis al segle XIX, quan el capitalisme ja està en una fase madura de consolidació) que el paper de les institucions en la configuració de l'economia s'abandona definitivament en favor d'una anàlisi que institueix els mecanismes de mercat com a fenòmens naturals que vénen donats. La simplificació dels plantejaments

d'Adam Smith s'inicia amb els treballs de **David Ricardo** (1772-1823) i **Thomas Robert Malthus** (1766-1834), que simplifiquen l'esquema institucionalista de Smith. Aquests autors estipulen que l'individu és un ésser calculador que vol treure el màxim profit i els seus interessos estan rígidament condicionats per la seva classe social. Aquesta aproximació els permet establir grans generalitzacions sobre el comportament individual i aprofundir en la recerca de quines són les lleis que guien l'economia, però universalitza el comportament calculador. Lentament l'anàlisi de l'economia se separa de l'anàlisi de les institucions: tot i que aquestes són vistes encara com necessàries, hi ha una simplificació del comportament humà i unes recomanacions polítiques d'acord amb aquesta simplificació.

Malthus és conegut pel seu *Assaig sobre el principi de la població* (1793), on planteja que els recursos creixen a menor velocitat que el creixement de la població i que això genera situacions d'escassetat, fams i malalties que acaben reequilibrant la població. Malthus vol establir una llei rígida sobre el comportament de la població i, per tant, simplifica la conducta humana: per a Malthus l'ésser humà tendeix a la indolència i la necessitat de proveir-se de recursos és l'estímul que el fa sobreviure. De resultes d'això, cal posar en marxa i deixar funcionar els mecanismes de mercat per tal que la societat funcioni i hi hagi una distribució dels recursos en funció de la mobilització individual (és a dir, la venda de la força de treball). A la segona edició del seu llibre Malthus ho expressa amb les següents paraules:

«Un home nascut en un món que ja és propietat d'altres si no aconsegueix obtenir la subsistència dels seus pares, a qui pot demandar en justícia, i si la societat no requereix el seu treball, no pot pretendre el dret a la menor porció d'aliments i, de fet, no té res a fer allà on és. En el gran banquet de la naturalesa no hi ha lloc per a ell. Ella li ordena sortir, i aviat executaria ella mateixa aquestes ordres si ell no aconsegüés despertar la compassió d'algun dels convidats. Si aquests convidats s'aixequen i li fan un lloc, apareixeran immediatament altres intrusos demanant el mateix favor. La notícia d'una provisió per a tothom qui hi vagi omple la sala amb nombrosos pretendents. L'ordre i l'harmonia del banquet desapareixen, la plètorà que abans regnava es converteix en escassetat i la felicitat dels convidats es destrueix davant l'espectacle de misèria i desemparament [...]».

Partint d'una concepció simplificada de la conducta humana, Malthus nega l'existència d'un dret a la subsistència i defensa la necessitat d'abolir les lleis d'ajuda als pobres, ja que aquests no tenen estímuls per a buscar-se la subsistència i, en darrera instància, utilitzen els subsidis rebuts per a reproduir-se. Això genera un problema de superpoblació que portarà a l'absència de recursos alimentaris en el futur per al conjunt.

Amb aquestes propostes Malthus està proposant l'abolició d'institucions que a parer seu frenen el desenvolupament del lliure mercat; en aquest cas, del mercat de treball sota una base utilitarista, és a dir, la recerca del màxim bé per al màxim de persones.

Malthus

La posició de Malthus s'inscriu en un debat sobre els drets de l'home que es du a terme en l'esfera intel·lectual europea durant el segle XVIII entre els que creuen en l'existència de

drets naturals (jusnaturalistes) i els que creuen en la utilitat (utilitaristes). En el següent apartat aprofundirem en aquesta qüestió.

L'any 1815 David Ricardo escriu *Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock*, on demana l'abolició de les polítiques proteccionistes de la producció cerealística anglesa, i s'obre el mercat nacional a les importacions per tal d'afavorir una baixada de preus i un millor abastiment. Igual que Malthus, la seva proposta és desreguladora i impulsa un funcionament més ampli del lliure mercat en favor de l'interès general. En efecte, a Anglaterra es promulguen les anomenades *Corn Laws*, unes lleis proteccionistes que permeten als productors agraris mantenir els preus dels productes alts i que exemplifiquen el conflicte pronosticat per Adam Smith entre capital, treball i rendes de la terra. Les lleis, aprovades amb el suport dels terratinents, trobaven l'oposició de treballadors i capitalistes: els obrers perseguen una millora de les condicions de vida, mentre que per als capitalistes el preu elevat del gra significava mantenir salaris de subsistència més elevats i en darrera instància repercutia en els costos de producció. En la mateixa línia que Malthus, la proposta de Ricardo proposa l'eliminació d'aquelles institucions que frenen el desenvolupament de lliure mercat, ja siguin en favor dels treballadors o en favor dels propietaris de les terres.

Partint de l'obra d'Adam Smith, Karl Marx (1818-1883) també tendeix a simplificar la conducta humana, si bé en una direcció diferent i això fa que arribi a conclusions radicalment diferents de les de Ricardo i Malthus. Marx situa al centre de la seva anàlisi el conflicte que havia assenyalat Adam Smith entre capital, treball i rendes de la terra. Planteja una anàlisi històrica de les relacions econòmiques que donen lloc a les diferents classes socials per tal d'entendre el sorgiment de l'economia de mercat. Marx situa el conflicte de classes com el motor de la història i l'element que propicia el canvi institucional. Seguint el fil de la teoria del treball com a font del valor, estipula que les relacions econòmiques condicionen la resta de la vida social i que el context institucional és impulsat per la classe dominant per tal de mantenir unes relacions econòmiques determinades, de forma que no existeix l'interès general que estipulava Adam Smith, sinó l'interès de classe. Marx para esment en el procés històric d'imposició de la burgesia com a classe dominant, parant atenció al procés històric de liberalització de la terra, la creació de mercats nacionals i la imposició de la producció industrial. A través d'aquest procés es desposseeix una part de la població dels seus mecanismes de subsistència (les terres comunals) i se'ls obliga a vendre la seva força de treball. És l'anomenat procés d'acumulació originària i que fa que aparegui la classe treballadora, els interessos de la qual són antagònics amb els de la burgesia. En aquest esquema, l'abolició de les lleis de pobres que proposa Malthus és una part més de la destrucció d'institucions per part de la burgesia que perjudiquen els seus interessos de classe. La perspectiva marxista té una influència enorme en el pensament institucionalista posterior, si bé el pensament marxista en si mateix tendeix a posar les institucions com a subsidiàries de les relacions econòmiques.

A banda de l'economia marxista, durant el segle XIX, dins les ciències socials sorgeixen l'economia per una banda i la sociologia econòmica per l'altra. La primera consolida una «ciència econòmica» que ja no s'ocupa dels condicionants que afecten la conducta econòmica i que la «naturalitzen», és a dir, la vinculen a la psicologia humana. La segona es dedica a analitzar el paper de les institucions que permeten el desenvolupament de l'economia de mercat i les seves conseqüències.

1.2. L'economia neoclàssica: de l'economia política a l'estudi de la conducta econòmica

Cap a finals del segle XIX es va fent dominant una visió de l'economia que descuida definitivament les institucions i es despreocupa del paper que han de fer per a fomentar el creixement econòmic. El pensament utilitarista, que s'havia anat desenvolupant a l'Anglaterra de l'època al llarg del segle, és a la base d'aquesta visió. L'utilitarisme, desenvolupat per pensadors com Stuart Mill i Jeremy Bentham, parteix de la idea que la font del valor és la utilitat. Darrere del plantejament utilitarista hi ha també un debat filosòfic de fons.

Jeremy Bentham (1748-1832) es va oposar a la idea del dret natural (jusnaturalisme) que havien defensat els economistes clàssics. Segons aquesta idea, hi ha drets vinculats a la naturalesa humana, com la llibertat, i, per tant, principis morals que permeten fer front al poder quan aquest és arbitrari i vulnera aquests drets. Bentham substitueix aquests plantejaments, que havien estat codificats per Locke i que permetien analitzar els sistemes de producció en clau de dominadors i dominats, per una visió utilitarista: qualsevol acte pot esdevenir virtuós si té una utilitat màxima per al màxim de gent possible.

S'inaugura així un corrent utilitarista de pensament que permet justificar legislacions que perjudiquen un determinat grup social en favor d'un suposat interès general, és a dir, per a aconseguir la màxima utilitat per al màxim nombre d'individus.

Així, veiem que històricament els discursos i pràctiques sobre la penalització dels grups socials més afavorits es vinculen al jusnaturalisme i a una qüestió de drets dels dominats, mentre que els discursos i pràctiques que penalitzen els grups subalterns apelen a l'interès general de la nació.

Ja hem vist que aquest corrent utilitarista és present en els plantejaments de Malthus i Ricardo, però a finals del segle XIX dona lloc a una conceptualització que revoluciona l'economia i transforma la disciplina: l'economia neoclàssica. Una sèrie d'economistes encapçalats per W. S. Jevons (1835-1882), Leon Walras (1834-1910) i Carl Menger (1840-1921) abandonen la idea smithiana que el valor d'un producte prové del treball necessari per a produir-lo i assumeixen que el valor prové de la relació d'utilitat entre els individus i els productes. L'economia neoclàssica estipula dues condicions de partida que parteixen dels plantejaments de Malthus:

a) Hi ha múltiples necessitats humanes i aquestes es poden desenvolupar de forma indefinida.

b) Els mitjans per a satisfer aquestes necessitats són limitats i es poden aconseguir en quantitats menors del que caldria per a satisfer plenament una necessitat.

A partir d'aquests dos postulats, i assumint la idea de l'elecció racional, maximitzadora, els autors d'aquesta escola volen entendre de forma deductiva el comportament individual. Per a fer-ho intenten analitzar quin és l'ordre de prioritats de cobertura de les necessitats i, en conseqüència, com es distribueixen els recursos. El resultat d'aquestes eleccions determina el valor d'ús d'un producte. Un producte va perdent valor a mesura que n'obtenim més quantitat, perquè tenim la necessitat més coberta i, per tant, potser volem destinar els nostres recursos a cobrir una necessitat menys important però que encara tenim per cobrir.

En un esquema molt simple, imaginem que tenim molta gana i una mica de set. Una unitat de pa tindrà un valor d'ús més elevat que un got d'aigua, però una segona unitat de pa tindrà el mateix valor d'ús que un got d'aigua, perquè ja haurem cobert la necessitat amb una primera unitat de pa. És per aquesta raó que es parla de la utilitat marginal dels productes.

Aquest tipus de plantejament té un impacte profund en l'estudi de l'economia i dona lloc a parlar d'una «revolució marginalista», que és codificada per **Alfred Marshall** (1842-1924). Aquest autor estipula les normes de l'economia neoclàssica com a nova visió dominant de l'economia.

Com es pot observar, en aquest tipus d'esquema s'assumeix una única psicologia humana que tria entre cistelles de béns que li satisfan necessitats i li minimitzen els costos, sense tenir en compte ni l'existència de contextos socials amplis que determinen aquestes eleccions ni l'existència de desigualtats en l'obtenció d'informació sobre les cistelles de béns. Per tant, es dona per suposada una psicologia humana universal basada en el càlcul racional maximitzador, que explica que es generin mercats lliures basats en l'intercanvi, que també assoleixen la categoria de fenomen consubstancial a la naturalesa humana. Per tant, la imposició de l'escola neoclàssica implica el desacoblament definitiu entre economia i la resta de la vida social. A la vegada, en partir d'una visió utilitarista, l'economia deixa de preocupar-se per la gestió política dels conflictes inherents a la producció, que sí que plantejava l'economia clàssica. S'abandona així l'economia política en favor de l'economia.

1.3. Conclusions

Com hem vist, l'economia com a disciplina econòmica parteix de supòsits filosòfics sobre la naturalesa humana que en condicionen el desenvolupament. Els primers economistes es pregunten per com valorem els objectes i productes i com establim formes d'intercanvi. Adam Smith fixa el valor dels productes en el treball necessari per a produir-los. Inaugura, així, l'anàlisi de l'economia

política i posa les bases per a un estudi de l'economia construïda socialment. L'escola utilitarista, no obstant això, fixa el valor dels productes en la seva utilitat, a la vegada que entén aquesta utilitat d'acord amb una concepció de l'ésser humà com a indolent: vol estalviar-se el màxim d'esforços i obtenir el màxim benefici. Aquesta visió té com a conseqüència una aposta pels mecanismes de mercat com a mobilitzadors dels humans indolents i una anàlisi econòmica basada en la utilitat marginal dels productes. La taula 1 resumeix les principals diferències entre l'economia clàssica, d'Adam Smith, les posicions protoutilitaristes de Malthus i Ricardo, la perspectiva marxista i l'economia neoclàssica, que es converteix en la visió dominant de l'economia.

La taula recull per a cada escola quin és l'origen del valor, quin paper juga el mercat en l'explicació del creixement econòmic, quina concepció de la psicologia humana hi ha al darrere de la conducta individual i quin paper s'atorga a les institucions.

Taula 1. L'evolució del pensament econòmic fins al segle XIX

	Origen del valor dels productes	Paper del mercat	Concepció de la conducta humana	Paper de les institucions
Economia clàssica d'Adam Smith (1776)	Treball + capital + rendes de la terra	El mecanisme de mercat permet la riquesa de les nacions però requereix ajustaments institucionals.	Institucionalista: recerca dels interessos individuals condicionats pel procés de socialització i les institucions.	Establir les condicions per tal que el mecanisme de mercat sigui virtuós.
La visió de Malthus i Ricardo (fi del segle XVIII, primer terç del segle XIX)	Treball + capital + rendes de la terra	El mecanisme de mercat permet la riquesa de les nacions però requereix ajustaments institucionals.	Institucionalista simplificada: la classe social marca de forma rígida els interessos individuals.	Estimular determinades classes a participar dels mecanismes de mercat (abolició de subsidis per als pobres i de lleis proteccionistes per als terratinents).
La visió de Karl Marx (segle XIX)	Treball + capital + rendes de la terra	Mecanisme propi de la burgesia per tal d'assegurar el creixement capitalista. Requereix ajustaments institucionals que garanteixin el seu funcionament i aquests són promoguts per la classe dominant.	Institucionalista simplificada: la classe social condiona els interessos individuals.	Al servei de la classe dominant per tal de mantenir el sistema de producció que la beneficia.
Economia neoclàssica (fi del segle XIX)	La seva utilitat marginal	El mercat, a través de l'oferta i la demanda, tendeix a l'equilibri i està fora de la resta de la societat.	Utilitarista i psicologista: càlcul individual del màxim benefici.	No s'analitzen, en considerar-se que el mercat és un mecanisme autònom.

Font: elaboració pròpia

Com es pot observar, la imposició de l'economia neoclàssica significa un trencament radical amb tots els plantejaments anteriors, ja que canvia el focus de l'anàlisi en canviar la font del valor dels productes. L'anàlisi pròpia de l'economia política es reprèn des d'altres disciplines de les ciències socials i des de la mateixa economia, visions que proposen una lectura institucionalista.

2. Les crítiques a l'economia neoclàssica: les perspectives institucionalistes

La consolidació de l'economia com l'estudi del comportament humà en situació d'escassetat genera una reacció per part de molts autors que desenvolupen un corpus teòric heterogeni però amb uns elements comuns:

- Es critica la simplificació de l'acció humana que proposa l'escola neoclàssica i es busquen models que tinguin en compte que existeix una pluralitat de comportaments que poden influir en la vida econòmica.
- Es vol encapsular aquesta acció humana en el context social que la determina, parant atenció al desenvolupament històric i als diferents contextos socials que expliquen que davant de situacions similars hi hagi eleccions diferents.

Per tal de fer front a aquest repte metodològic, aquestes perspectives parteixen del concepte d'institució, entès com el conjunt de regularitats socials que estableixen unes pautes de conducta, normes i valors que determinen les eleccions econòmiques. Com ja hem apuntat a la introducció, les relacions entre individus generen unes regularitats que donen lloc a *institucions*: associacions i clubs de diferent tipus, normes informals (conductes morals), normes formals (lleis), etc. Els diferents autors que veurem a continuació intenten explicar la conducta econòmica en societat intentant fer encaixar aquesta perspectiva institucional en l'anàlisi econòmica. Les seves propostes sovint es desenvolupen en paral·lel a la consolidació de l'economia neoclàssica i sovint són respostes des d'altres països per tal d'entendre les particularitats nacionals. És el cas de la proposta de sociologia econòmica de Max Weber, que veurem a continuació.

2.1. Propostes des de la sociologia: la visió de l'economia de Max Weber

Davant la consolidació de l'economia definida pels autors britànics com l'estudi de les relacions entre actors del mercat sorgeixen una sèrie de crítiques que exigeixen parar més atenció als factors institucionals. Mentre que a Anglaterra durant el segle XIX s'ha donat una integració dels mercats locals en un mercat nacional i s'ha consolidat l'economia capitalista, a Alemanya hi ha un escenari de gran fragmentació i gran desigualtat en el desenvolupament econòmic. No és sorprenent, doncs, que part de les crítiques als plantejaments economicistes de l'escola neoclàssica vinguin de pensadors alemanys que volen entendre els factors socials que expliquen el desenvolupament desigual.

La crítica prové dels historiadors alemanys, però també de **Max Weber** (1863-1920), que des d'una visió sociològica proposa una lectura en termes institucionals de l'economia. No és possible aquí entrar a analitzar en profunditat l'extensa obra de Weber, que per si mateixa inaugura la tradició de la sociologia econòmica. No obstant això, en podem destacar alguns aspectes rellevants que mostren el tipus d'anàlisi institucional que proposa aquest autor i que marca gran part del pensament posterior.

Max Weber

Max Weber és considerat un dels pares fundadors de la sociologia que es va interessar pel sorgiment del capitalisme i es pregunta per què aquest origen té lloc a l'Europa occidental. Les seves anàlisis tracten de fugir del determinisme econòmic proposant un model de comprensió de l'acció social més complex.

A la seva obra magna, *Economia i Societat*, Weber s'interessa per l'acció humana en societat i intenta aprofundir en la comprensió d'un procés complex que ha estat massa simplificat per l'economia. En la seva anàlisi, Weber defineix que la racionalitat establerta per Ricardo i Malthus és una «racionalitat orientada a finalitats», però que aquesta és només una de les racionalitats possibles dins les accions socials individuals. Per a Weber pot haver-hi quatre formes d'acció social:

a) Acció social racional orientada a finalitats: l'acció calculadora per tal d'obtenir una finalitat.

b) Acció social racional orientada a valors: determinada per la creença conscient en el valor (ètic, estètic, religiós, etc.) propi i absolut d'una determinada conducta sense relació necessària amb el resultat. Per exemple, actuar en relació amb els propis criteris ètics o el que es considera un deure moral.

c) Acció social afectiva: determinada pels afectes i els estats sentimentals actuals.

d) Acció social tradicional: determinada pels costums arrelats.

Amb aquest esquema Weber planteja la possibilitat de múltiples formes d'elecció, algunes més racionals i d'altres menys, la majoria de les quals dependents del conjunt del context social on es troba inserit l'individu. Per a Weber el desenvolupament del capitalisme comporta una racionalització de l'acció en el sentit de fer dominants les accions socials orientades a finalitats, i aquest serà el seu objecte d'estudi central: com es dona aquest procés de racionalització, per exemple, amb el desenvolupament de l'estat de dret, la burocratització, el creixement empresarial, etc. La perspectiva weberiana, doncs, entén el comportament racional maximitzador com un més dels possibles i l'aparició d'un o altre tipus d'acció social com a resultat del context institucional i del procés històric on s'està inserit.

Per exemple, en estudiar el funcionament de la borsa d'Alemanya i d'Anglaterra, veu com el comportament no s'explica per la lògica utilitarista definida per l'economia: el mercat

de valors britànic està regulat institucionalment; la participació en el mercat de valors és possible només pels membres d'un club privat de professionals de la borsa, que exigeix uns estàndards ètics elevats, de forma que s'eviten operacions especulatives arriscades. No passa el mateix al mercat de valors alemany, on es dóna una dinàmica de lliure mercat i, per tant, hi ha un risc més elevat.

2.2. Propostes des de l'antropologia: l'anàlisi de Karl Polanyi

Una de les aportacions més rellevants a la comprensió de la relació entre economia i societat és la de **Karl Polanyi** (1886-1964), antropòleg i historiador de l'economia hongarès que va viure la gran depressió i va buscar-ne les causes proposant una perspectiva institucionalista.

Partint de les evidències empíriques proporcionades per l'antropologia, Polanyi arriba a conclusions similars a les de Weber: el comportament econòmic no sempre ve donat per la recerca del benefici, i aquest comportament no es pot entendre de forma aïllada com un comportament individual, sinó que està influït per l'existència d'institucions socials. En analitzar les economies primitives, Polanyi destaca que no hi ha un comportament utilitarista, sinó l'existència d'un entramat de relacions que comporten obligacions compartides que modelen les decisions econòmiques.

L'economia, tal com és concebuda i definida per les lleis abstractes dels neoclàssics, és una construcció social en la mesura que sorgeix en un context històric i geogràfic determinat però ni està present en altres cultures ni les trobem tampoc al llarg de la història. De fet, en paral·lel als plantejaments weberians, Polanyi posa en relleu que el creixement de la conducta utilitarista és resultat de l'expansió de l'economia de mercat, que la fomenta.

Per tal d'entendre l'economia, Polanyi proposa l'anàlisi dels sistemes de producció, distribució i intercanvi de béns dels quals s'han de dotar les societats per a sobreviure. Aquests sistemes estan lligats a una sèrie d'institucions no econòmiques i, per tant, a la resta de la societat. Polanyi defineix tres grans tipus de regulació de l'activitat econòmica o formes d'integració que es combinen i donen lloc a un sistema econòmic específic:

- **Reciprocitat:** els béns i serveis són produïts i intercanviats sobre la base d'unes normes socials que garanteixen que es rebran productes a canvi. Aquestes normes socials estipulen el període de temps i la forma d'aquest retorn, així com les sancions morals si no es compleix el criteri. És la forma de regulació dominant de les societats primitives, on les relacions de parentiu són clau.
- **Redistribució:** els béns produïts són centralitzats per una autoritat política que els redistribueix, de forma equitativa o desigual, sense tenir en compte el valor de les aportacions prèvies individuals sota criteris específics. És la forma dominant en grups socials més amplis i la trobem, per exemple, en

els imperis antics, on les institucions religioses i polítiques regulen la vida social.

- **Intercanvi de mercat:** intercanvi de productes sobre la base d'un sistema de mercat on el sistema de preus sorgeix de l'oferta i la demanda. És la forma dominant en les societats capitalistes del segle XIX.

Cal remarcar que Polanyi no estableix una seqüència evolutiva entre aquestes tres formes ni estableix que no existeixin de forma simultània dins d'un mateix sistema econòmic, sinó que sempre n'hi ha una de dominant sobre les altres dues.

Per a Polanyi, l'intercanvi de mercat no s'havia desenvolupat de forma plena fins al desenvolupament del capitalisme, perquè els preus dels mercats antics no es fixaven a través de l'oferta i la demanda, sinó que hi havia preus fixos marcats per institucions polítiques i que eren dependents dels mecanismes de redistribució i reciprocitat.

Per exemple, el codi d'Hammurabi de Babilònia estableix les equivalències fixes entre productes segons la voluntat dels déus. Fins i tot en alguns casos els preus podien fluctuar, però el sistema de producció estava basat en la redistribució i la reciprocitat. La novetat a partir del segle XIX, de gran interès per a Polanyi, és que l'intercanvi de mercat es converteix en el mecanisme dominant tant en la distribució com en la producció de béns.

Polanyi analitza aquest procés de transformació a *La Gran Transformació* (1944), on analitza com es destrueixen els mecanismes de redistribució i reciprocitat en favor de la creació dels mercats nacionals, i situa aquesta destrucció com l'origen de la gran crisi del capitalisme del 1929 i l'emergència dels feixismes. És un procés gradual que implica una gran quantitat de canvis.

La substitució de la producció gremial per la producció industrial a través d'innovacions tecnològiques que permeten reduir costos de producció i maximitzar beneficis permet la destrucció de formes de producció no basades en l'intercanvi de mercat i l'emergència d'unes altres basades en un sistema de preus, però això requereix l'establiment complet d'un sistema de mercat. Aquest sistema de mercat s'imposa a través de la destrucció d'institucions i formes de reciprocitat i redistribució.

Un mecanisme a través del qual s'eliminen les formes de regulació existents és la transformació de la terra en una mercaderia que està regulada per la llei de l'oferta i la demanda, que la transforma en una *falsa mercaderia* (*falsa* en el sentit que no s'ha produït per a ser venuda). Les terres comunals dels pobles es privatitzen i es destrueixen els mecanismes de subsistència dels camperols i les economies locals basades en mecanismes de reciprocitat. Els camperols sense mitjans de subsistència es veuen obligats a vendre la seva força de treball en un mercat que també funciona a través de mecanismes d'oferta i demanda, de forma que apareix una segona falsa mercaderia, el treball. A la vegada, s'eliminen els mecanismes redistributius existents.

Com ja hem vist, aquest procés és analitzat també per Karl Marx. Al capítol 23 d'*El Capital*, Marx explica que hi ha un procés d'acumulació originària que consisteix en l'acumulació de terres per desposseïció a una part de la població, que perd els seus mitjans de subsistència i es veu transformada en proletariat.

Polanyi analitza la transformació de la llei de pobres, una llei que permetia la subsistència dels pobres finançada per les parròquies locals i que havia estat vigent des del segle XVII a Anglaterra, en una llei que promou l'entrada dels pobres en el mercat de treball com a única via de subsistència. La creació d'un mercat de treball comporta, necessàriament, l'eliminació de tots els mecanismes que permeten als individus no haver de vendre la seva força de treball. Finalment, també la moneda, que havia estat fins aleshores un mitjà d'intercanvi, es converteix en un producte en si mateix i en una tercera falsa mercaderia.

Polanyi conclou que aquest procés de creació de mercats de treball, de la terra i dels diners comporten una crisi social que acaba esclatant com a crisi econòmica el 1929. Davant les conseqüències de la transformació de terra, treball i diners en mercaderia hi ha una sèrie de reaccions socials: l'organització dels treballadors en sindicats i el sorgiment de partits socialistes comporta l'aparició de legislacions socials que volen frenar les conseqüències de l'existència del mercat de treball. Camperols i terratinents fan front comú per a imposar polítiques proteccionistes que afavoreixin la producció agrícola nacional, i es creen bancs centrals que centralitzen i regulen el crèdit. Tot aquest desplegament frena el funcionament dels mercats i els aboca cap a una crisi econòmica, atès que el proteccionisme agrari fa augmentar el cost dels productes bàsics; els treballadors demanen, en conseqüència, millores salarials, i els empresaris industrials demanen també proteccionisme industrial. Això comporta una crisi de sobreproducció que es resol a través de polítiques d'imperialisme colonial i imposició de la producció de la metròpoli a les colònies. La combinació d'imperialisme i proteccionisme genera les condicions per a la Primera Guerra Mundial, ja que els diferents països pugnen per expandir els seus mercats protegits.

Un segon mecanisme per a resoldre la crisi de sobreproducció és la circulació internacional del crèdit, que permet a les empreses sostenir la seva balança de pagaments durant els anys vint. No obstant això, el sistema no és sostenible, atès que les empreses no poden vendre els seus productes ni poden reduir els costos a causa de les polítiques de proteccionisme econòmic i social. Aquesta situació condueix a la crisi econòmica que s'inicia amb el crac del 1929.

Per tant, la voluntat de desarrelar la vida econòmica de la resta de la vida social porta a una dislocació social de tal magnitud que es donen una sèrie de moviments de protecció social que condueixen a una paràlisi, la qual produeix la crisi del sistema. Davant la crisi del 1929 sorgeixen diferents tipus de respostes polítiques que tenen en comú que descarten els principis del lliure mercat com a forma dominant d'integració, tot i que ofereixen arranjaments institucionals molt diferents entre si. Aquestes tres respostes són:

- a) les diferents variants de feixismes europeus,
- b) el New Deal americà, i
- c) el socialisme soviètic.

2.3. Propostes des de l'economia: l'institucionalisme de Thorstein Veblen

Les perspectives que hem vist fins ara bevien d'altres disciplines per a dur a terme anàlisis institucionalistes de l'economia. Tant Weber com Polanyi assumeixen que els postulats de l'economia neoclàssica expliquen tan sols una petita part del comportament econòmic i que cal entendre l'acció individual com vinculada a un context social més gran. L'economista **Thorstein Veblen** (1857-1929) fa una proposta diferent per tal de transformar la ciència econòmica. Nega que l'economia neoclàssica serveix per a entendre l'economia i proposa deixar de fixar-se en el comportament individual per a fixar-se en les institucions com a unitats d'anàlisi econòmica.

Thorstein Veblen

Thorstein Veblen va ser un economista i sociòleg dels Estats Units de pares noruecs que treballaven en l'àmbit rural. Veblen es va interessar per l'economia i per les ciències socials, es va allunyar progressivament de l'economia neoclàssica i va esdevenir un crític del capitalisme.

Veblen fa tres crítiques a l'economia clàssica i neoclàssica:

- La teoria de l'acció econòmica parteix d'una concepció individualista de la naturalesa humana.
- L'anàlisi econòmica es fixa en l'equilibri del mercat i no en el canvi. Per aquesta raó és una perspectiva estàtica.
- El mecanisme de mercat no garanteix necessàriament el vincle que l'economia neoclàssica promet entre interès individual i benestar col·lectiu.

Pel que fa al primer punt, Veblen critica tant la visió ahistòrica del comportament individualista proposat pels neoclàssics com la seva separació del context social. Veblen considera que el comportament humà està vinculat de forma indescindible de la influència de la societat i les institucions a través de tradicions, costums i hàbits. En relació amb el segon punt, Veblen defensa que l'economia ha partit de l'assumpció que el mercat tendia a l'equilibri i s'ha distanciat de l'anàlisi dels processos de canvi i transformació econòmica. Per aquesta raó proposa una lectura evolucionista de l'economia en línia amb el plantejament de les ciències naturals i més en concret de les perspectives darwinistes de la biologia.

La proposta de Veblen es basa, doncs, en una anàlisi evolutiva, però no dels individus tal com fa el darwinisme social, sinó de les institucions. El centre de l'interès de Veblen és entendre com es creen i transformen les institucions, que són els elements que condicionen la conducta econòmica. Per a ell, les institucions sorgeixen per a regular les relacions entre individus en societat i amb el medi natural, i un cop formades estableixen pautes de comportament per a afrontar problemes d'adaptació que sorgeixen fruit de l'augment del coneixement, la població i la tecnologia.

El sorgiment de noves tècniques i coneixement comporta una necessitat d'adaptació de les institucions, que es poden resistir als canvis que comporten aquests elements: els grups socials beneficiats per les institucions existents poden resistir-se al canvi, com és el cas dels gremis davant el sorgiment de la producció industrial, mentre que d'altres promouen nous arranjaments institucionals de cara a aprofitar aquests nous coneixements i aquesta tecnologia. Per tant, Veblen s'interessa per la combinació entre institucions i tecnologia, que es pot donar de formes molt diverses i pot donar origen a diferents sistemes de producció en diferents societats. D'aquesta manera, tot i proposar una perspectiva evolucionista, Veblen defuig d'un determinisme històric assumint que les combinacions no es poden deduir a priori i que no hi ha un final en aquest procés d'evolució. A través d'aquest esquema Veblen analitza les combinacions d'institucions tradicionals amb noves tecnologies que han donat lloc a diferents formes institucionals de capitalisme en diferents contextos històrics, parant atenció al cas d'Anglaterra, els Estats Units, el Japó, Alemanya i Itàlia, entre d'altres. Mentre que en els dos primers casos hi ha un desenvolupament des de baix, on el canvi tecnològic i en el coneixement porta a una transformació institucional profunda i a grans daltabaixos socials, en els tres darrers països trobem un procés controlat des de dalt per l'Estat, que manté certes institucions tradicionals per a fer romandre un cert equilibri social i uns valors tradicionals, tot i que al preu d'una menor expansió econòmica.

Veblen no només para atenció a com s'organitzen els sistemes de producció, sinó també a les pautes de consum. En la seva crítica a la teoria neoclàssica, Veblen posa en relleu que les eleccions no es guien només per la satisfacció de necessitats, sinó també per la voluntat d'obtenir prestigi social. A *La teoria de la classe ociosa* (1899) Veblen analitza l'evolució dels factors d'honor i respectabilitat en les societats, i assenyala que en la societat capitalista aquests elements vénen donats per pautes de consum ostensible. Un cop cobertes les necessitats de subsistència, les eleccions es guien segons la reputació que donen els productes i l'acumulació de béns, de forma que les eleccions vénen condicionades per les interdependències socials. La integració de les classes treballadores com a consumidors i la seva voluntat d'aixecar el seu estatus social a través del consum contradiuen, per a Veblen, la visió de Marx segons la qual el conflicte de classes és el motor de la innovació institucional.

2.4. Conclusions

En aquest apartat hem vist tres aproximacions diferents de la concepció de l'economia com una construcció social, però amb molts elements en comú. Tot i que no són les úniques existents, les aproximacions de Weber, Polanyi i Veblen són clau en la mesura que posen les bases per a la reflexió institucionalista posterior. Max Weber inaugura la perspectiva de la sociologia econòmica, que es desenvolupa de forma paral·lela a l'economia des d'aleshores, i que Karl Polanyi contribueix a enfortir a través de l'anàlisi antropològica i del desenvolupament econòmic al llarg del temps. Veblen, per la seva banda, és un autor que s'enfronta a l'economia dominant amb una proposta radicalment diferent que es troba a la base de l'economia institucionalista que surt posteriorment. Tots tres autors tenen posicions crítiques amb el capitalisme, han llegit Marx i estan influïts per la seva obra, però precisament la seva voluntat d'explicar la complexitat i la diferència de desenvolupaments els fa allunyar-se del determinisme històric de Marx i del paper central de les relacions econòmiques en la configuració del conjunt de la societat.

La taula 2 resumeix les propostes institucionalistes de cadascun dels autors analitzats, parant atenció al paper del mercat, la concepció de la conducta humana i el paper de les institucions. Tot i que parteixen de postulats similars, les seves propostes canvien pel que fa a les unitats d'anàlisi (individus o institucions) i a l'explicació del canvi social i del paper del mercat (importància dels canvis en la racionalitat en Weber, importància del canvi tecnològic i l'adaptació de les institucions en Veblen, i importància de l'intent d'imposar un mercat desarrelat en Polanyi).

Taula 2. Propostes institucionalistes d'anàlisi econòmica

	Paper del mercat	Concepció de la conducta humana	Paper de les institucions
Max Weber (sociologia econòmica)	El mercat està vinculat a la resta de la societat però s'imposa a causa de l'augment d'un tipus de racionalitat per sobre dels altres.	Múltiples formes d'acció social, entre les quals hi ha la racional orientada a finalitats.	Com a condicionants d'un tipus o altre d'acció social, i resultat de l'establiment d'aquestes accions socials.
Thorstein Veblen (economia institucionalista)	Fruit de la combinació d'una sèrie d'institucions i innovacions tecnològiques, és indestruïble de la resta d'institucions.	Institucions com a unitat d'anàlisi i no la conducta individual.	Condicionen la conducta econòmica i, per tant, s'ha d'analitzar la seva evolució i transformació si la volem entendre.
Karl Polanyi (antropologia econòmica)	El mercat com a incrustat en la resta de la societat. En intentar establir el lliure mercat es destrueixen la resta de mecanismes socials (redistribució, reciprocitat).	Els interessos econòmics individuals són indissociables del conjunt de la vida social: històricament no ha existit un ésser racional maximitzador.	Sostenen i fan possible l'intercanvi de mercat, i alhora el condicionen.

Font: elaboració pròpia

Aquests autors es troben en el context vital del període d'entreguerres (1918-1939), en el qual desenvolupen gran part de la seva obra. Per aquesta raó es pregunten per la naturalesa de les crisis econòmiques, pel conflicte social i per les respostes socials que s'hi donen, com el creixement del feixisme o

la voluntat d'una intervenció més gran de l'Estat. Els seus plantejaments són represos durant la segona meitat del segle XX per una sèrie de pensadors institucionalistes que analitzen unes societats diferents, en les quals l'Estat té un paper més central en la regulació de la vida econòmica.

3. Anàlisi econòmica a la segona meitat del segle XX

3.1. La revolució keynesiana i les anàlisis de les formes de regulació

El desenvolupament de la Segona Guerra Mundial (1939-1945) va generar un major intervencionisme de l'Estat i l'aparició d'un món dividit en tres pols: el món occidental, on l'economia de mercat es combina amb una intervenció estatal; el món soviètic, on l'Estat impulsa una economia planificada i no hi ha una economia de mercat, i el món format per les antigues colònies, ara independitzades. Tal com assenyala Polanyi a *La Gran Transformació*, el paradigma del lliure mercat com un organisme autònom de la societat perd rellevància en favor de doctrines econòmiques que defensen la intervenció de l'Estat per a l'impuls de l'economia i per a frenar els desequilibris que aquesta genera. Si durant el segle XIX el procés de creació de mercats nacionals havia comportat la destrucció de les institucions de redistribució i reciprocitat existents fins aleshores, durant el segle XX es creen noves institucions que donen lloc a l'estat del benestar en el món occidental i a l'economia planificada en el món soviètic.

Des del punt de vista de l'economia, això implica un canvi en les doctrines dominants. Si a finals del segle XIX hi havia hagut la revolució marginalista, a mitjan segle XX trobem la revolució keynesiana. Observant les reaccions de diferents governs durant els anys trenta, John Maynard Keynes escriu *Teoria de l'ocupació, l'interès i el diner* (1936), on defensa la necessitat de la intervenció estatal per a reduir la incertesa, un element que considera clau per a explicar per què el mercat i l'oferta i la demanda no tendeixen a l'equilibri. Davant la incertesa, els diferents actors es decantaran per no reinvertir i, per tant, el consum es frenarà. El paper de l'Estat és afavorir la demanda de béns a través de múltiples polítiques, entre les quals hi ha la redistribució de béns per tal que les classes més pobres puguin augmentar la seva demanda de consum. Per a Keynes, les polítiques redistributives no són tan sols una qüestió de justícia, sinó que també són eficients per al funcionament del sistema econòmic. No és necessari aprofundir en aquest capítol sobre el pensament keynesià, però sí que convé posar en relleu que torna a plantejar la necessitat d'una economia política i d'una acció institucional per a controlar i fer funcionar els mercats.

En paral·lel al keynesianisme, al camp de la sociologia sorgeix un model d'anàlisi funcionalista que entén la societat com un sistema interdependent de parts o estructures que tenen per objectiu garantir la reproducció social. L'estructura econòmica proveeix de recursos, mentre que la política permet l'acompliment d'objectius. També hi ha una estructura formada per l'escola, la religió, la família, etc. que té una funció de «latència» i finalment una estructura amb la funció d'integració que garanteix la distribució de recursos i la pre-

venció del conflicte. Els individus juguen el seu paper dins d'aquest engranatge social i les polítiques socials de l'Estat (educació, sanitat, polítiques fiscals, etc.) orienten els individus a jugar el seu rol dins la societat. L'acció individual es llegeix com una reproducció de les funcions i necessitats de l'estructura social, de forma que no es deixa marge a l'elecció individual com a font d'explicació dels comportaments socials.

Keynesianisme i funcionalisme guien l'acció dels governs dels països occidentals i de molts països en desenvolupament, que fixen agendes de creixement econòmic basades en la redistribució i la intervenció estatal en l'economia. L'estímul de la demanda enforteix els mercats nacionals a la vegada que se signen tractats de comerç i es creen mecanismes supranacionals que regulen el mercat i que eviten els problemes de sobreproducció i proteccionisme que s'havien donat en el període d'entreguerres (1918-1939). Hi ha, per tant, una intervenció decidida dels estats, que fixen normes supranacionals i nacionals de funcionament dels mercats.

Aquest desplegament de mesures keynesianes i el creixement econòmic que es genera durant tres dècades comporta un optimisme en el conjunt de la societat i una fe renovada en la ciència econòmica de base keynesiana. Es creu que no es tornaran a presenciar crisis com les de principis de segle XX perquè s'exerceix un control sobre els mecanismes de mercat que les havien generat.

En aquest període apareixen anàlisis econòmiques que entenen l'economia com integrada dins d'un sistema social més ampli i que volen explicar les diferències en el desenvolupament econòmic dels països, atenent la combinació entre mecanismes de redistribució i intercanvi comercial. Aquests autors intenten entendre els factors culturals i institucionals que expliquen que els estats configuren diferents formes de benestar, com per exemple la força dels partits i sindicats de treballadors o la importància de la cultura catòlica. Alguns autors afegeixen també l'existència de mecanismes de reciprocitat que es donen en l'esfera familiar i local i que complementen els mecanismes d'integració de la població (per exemple, al sud d'Europa la família, principalment les dones, té cura tant dels nens com de la gent gran, de forma que no es generen mecanismes redistributius per a cobrir aquestes necessitats i tampoc s'organitzen solucions a través del mecanisme de mercat).

Aquest tipus d'anàlisi ha estat desenvolupat en profunditat per Esping-Andersen (1990), que proposa l'existència de tres models d'estat del benestar: el model redistributiu-institucional, propi dels països del nord d'Europa, on l'Estat té un paper central en la provisió de serveis sobre la base del reconeixement dels drets socials; el model residual d'estat del benestar, propi dels Estats Units, on aquest juga un paper molt menor, i el model conservador-corporatiu, on les cobertures socials van lligades a l'estatus ocupacional i hi ha una forta influència de l'Església catòlica (és el model de l'Europa continental: Itàlia, Alemanya, Àustria o Bèlgica, entre d'altres.)

Partint d'una aproximació similar, però des d'una perspectiva marxista, l'anomenada *escola de la regulació* vol explicar la variació de formes d'organització econòmica dels països en el marc de l'expansió del capitalisme sota la fórmula del keynesianisme. Per a fer-ho proposa l'existència d'un *règim*

d'acumulació del capital, que es caracteritza per una forma de producció i distribució de béns i serveis que assegurí l'expansió del capital, i d'uns *modes de regulació* que recullen el conjunt d'arranjaments institucionals que permeten el funcionament d'aquest règim d'acumulació. Existeix una varietat de modes de regulació, mentre que el règim d'acumulació és d'abast global.

Aquest model econòmic i social entra en crisi a finals dels anys seixanta, quan la demanda de consum s'estanca tot i els estímuls dels governs, a la vegada que els estils de vida es diversifiquen i ja no s'adscriuen a una classe treballadora industrial homogènia.

La crisi acaba amb l'optimisme i el creixement econòmic sostingut de les tres dècades anteriors i es genera un nou canvi de paradigma en l'economia, amb un retorn als supòsits de l'economia neoclàssica i la defensa del lliure mercat a través de l'eliminació de les institucions i mecanismes que en frenen el funcionament. A finals dels setanta arriben al poder governs que aposten per la minimització del paper de la intervenció estatal per tal de fer créixer l'economia de mercat.

Aquests governs eliminen els programes redistributius establerts en les dècades anteriors i desregulen les normes d'intercanvi comercial internacional, especialment pel que fa als fluxos financers. Aquests programes generen una represa del creixement econòmic, però també l'augment de les desigualtats socials i territorials.

3.2. Propostes neoinstitucionalistes davant el retorn de l'economia neoclàssica

El context de retorn de l'economia neoclàssica a partir dels anys setanta del segle XX comporta també un interès renovat per les perspectives institucionalistes i nous avenços en l'estudi de l'economia com a construcció social. El creixement de les desigualtats territorials, és a dir, l'existència de territoris que sostenen creixement econòmic i territoris «perdedors» on es desaprofita l'activitat econòmica fa reprendre l'interès pels factors institucionals que expliquen el sorgiment de sistemes locals de producció. Alhora, es para atenció als mecanismes de presa de decisions de les empreses com a actors de mercat en el nou escenari desregulat, i es busquen els mecanismes que influeixen en les decisions d'aquestes empreses en termes d'organització interna, expansió a determinats mercats i col·laboració amb altres empreses. Les propostes neoinstitucionalistes plantegen noves formes d'integrar l'economia en l'anàlisi de contextos més amplis. Des de l'economia, es proposen models que, partint de l'anàlisi neoclàssica, introdueixin factors institucionals. Des de la sociologia econòmica es desenvolupa una agenda d'investigació al voltant dels sistemes de producció i els factors institucionals que els condicionen.

Exemple

La dona s'incorpora progressivament al mercat laboral i apareixen nous models de família i nous problemes socials que ja no permeten desenvolupar polítiques socials basades a reintegrar una minoria dins un sistema funcional.

Exemple

Els governs de Margaret Thatcher al Regne Unit (1979-1990) i de Ronald Reagan als Estats Units (1981-1989) són els dos exemples més clars d'aquests nous enfocaments polítics.

3.2.1. L'anàlisi de models de producció flexible i anàlisis territorials

El declivi del model de producció fordista i el sistema d'estats del benestar associat a aquest model comporten un interès creixent per les perspectives institucionalistes en economia, així com un interès renovat en la sociologia econòmica. Les polítiques keynesianes havien tendit a oblidar els factors institucionals en el desenvolupament del model productiu. S'assumia que qualsevol territori, amb els estímuls estatals adequats, podia generar creixement econòmic i teixit productiu. Però amb la crisi econòmica dels setanta alguns territoris sostenen el seu creixement econòmic, mentre que molts d'altres entren en declivi, especialment aquells on s'havien generat grans conglomerats industrials molt jerarquitcats.

Exemple

Birmingham, al Regne Unit, passa de ser la segona ciutat més pròspera d'Anglaterra després de Londres a ser la més pobre. L'excessiva especialització i integració de l'activitat econòmica fa que quan la indústria automobilística de la ciutat entra en crisi, caigui tot el sistema de producció vinculat al sector metal·lúrgic, que genera unes taxes d'atur altes i unes grans dificultats del territori per a posar en marxa qualsevol altre tipus d'activitat econòmica.

Això és degut al fet que les grans empreses sorgides durant el fordisme i que permetien la producció estandarditzada en massa entren en crisi, mentre que en alguns territoris les xarxes de petites empreses que interactuen d'acord amb la confiança que els dona la proximitat aconsegueixen mantenir la seva activitat econòmica i s'adapten ràpidament a les demandes canviants del mercat.

Les perspectives institucionalistes que sorgeixen busquen, doncs, entendre els mecanismes que expliquen el creixement o estancament econòmic, i es reprenen alguns elements de l'institucionalisme anterior però aportant-hi noves aproximacions teòriques. Des del punt de vista temàtic, ja no es tracta d'analitzar només les economies nacionals, sinó també de fer anàlisis a escala 'micro' i 'meso' que permetin entendre quins factors no econòmics expliquen l'èxit de determinades empreses o territoris.

Amb el declivi de les grans empreses, que es consideraven el centre de l'economia i la font de la innovació, creix l'interès per analitzar les petites i mitjanes empreses, que en molts territoris havien aconseguit adaptar-se amb més èxit a la producció flexible, a causa d'una menor burocratització i el treball en xarxa. Es busquen els factors que permeten una especialització flexible (Piore i Sabel, 1984) per part de les empreses, és a dir, especialitzar-se però adaptant-se constantment als canvis del mercat i desenvolupant sistemes d'innovació. Una línia d'anàlisi se centra en el paper dels districtes industrials format per empreses petites i mitjanes concentrades geogràficament en un territori, així com les aglomeracions d'empreses (clústers), que permeten les economies d'escala i establir dinàmiques de col·laboració i competència.

Aquestes aglomeracions i els districtes industrials es basen en les relacions de confiança entre empreses, una divisió dels factors de producció elevada i la capacitat de dur a terme una producció flexible segons la demanda que es tingui. Tot i que s'han detectat districtes industrials arreu del planeta, els més analitzats han estat els de l'anomenada *Tercera Itàlia*, en referència a una Itàlia basada en petites empreses que col·laboren i que contrasten amb les grans empreses del nord i amb la manca d'industrialització del sud (Bagnasco, 1977; Bagnasco i Trigilia, 1988). En aquests estudis els factors institucionals són clau per a entendre el creixement econòmic, posant sobre la taula que relacions no econòmiques de confiança s'entrellacen amb relacions d'intercanvi entre empreses.

D'altra banda, la recerca dels processos d'innovació ha parat atenció també al paper de les ciutats com a espais on es concentra una multiplicitat de relacions socials que donen lloc a noves idees de producte i noves formes de producció. Des d'aquest punt de vista, l'anàlisi del desenvolupament econòmic i dels sistemes de producció es *territorialitza*, parant esment en les xarxes de relacions que s'estableixen entre empreses i a factors institucionals locals, com ara el paper del govern local, la cultura sobre la producció, l'existència d'institucions que fomentin l'economia del coneixement, etc. A partir d'aquestes aproximacions, les polítiques econòmiques també s'han sostingut de forma creixent en la visió institucionalista, especialment les que van dirigides al creixement econòmic local i regional. Així, les administracions públiques han establert mecanismes de col·laboració amb altres actors (cambres de comerç, sindicats, patronals, associacions de comerciants i un llarg etcètera) per tal de crear les condicions institucionals que permetin el creixement de l'economia.

3.2.2. L'economia neoinstitucionalista: costos de transacció i dependència històrica

Una segona línia de recerca, que parteix de l'anàlisi dels districtes industrials, és la de la transformació de les grans empreses, que passen d'articular-se com a entitats molt jerarquitzaes i verticals a establir formes més horitzontals i similars a les dels districtes industrials. Una part d'aquesta anàlisi s'interessa per la manera com les empreses solucionen els anomenats *costos de transacció*, és a dir, els costos de béns i serveis que necessita l'empresa per a desenvolupar la seva activitat econòmica. Aquestes anàlisis parteixen del fet de combinar la teoria neoclàssica amb elements institucionals que la complementin.

L'empresa pot decidir adquirir aquests béns i serveis en el mercat o internalitzar-los i produir-los ella mateixa. Les diferents formes d'organització econòmica s'expliquen per la voluntat d'eficiència davant dels costos de transacció. Ara bé, tal com assenyala **Williamson** (1975), aquesta decisió sobre els costos depèn de «factors humans», d'una racionalitat limitada dels individus. Per tant, la manera com s'organitzen les empreses no respon a una elecció racional maximitzadora, sinó que està condicionada per factors com la disponibilitat

limitada d'informació o la incapacitat d'establir una elecció racional maximitzadora en decisions altament complexes. També hi influeixen elements com la construcció de mecanismes de confiança.

Des del punt de vista de la història econòmica, **Douglas North** (1990) critica els plantejaments neoclàssics i adopta una visió semblant a la defensada per Veblen. Per a North, les institucions formals i informals condicionen la conducta humana, i aquesta no es pot entendre sense veure el seu paper. El punt interessant és l'anàlisi històrica de l'evolució i adaptació de les institucions per a fer més eficient el comportament econòmic. A l'hora d'entendre la transformació de les institucions North posa en relleu que el canvi institucional ve condicionat pel desenvolupament històric anterior, que deixa un llegat que pot facilitar o no el canvi. Igual que Veblen, North se centra a analitzar com diferents grups sostenen una sèrie d'institucions que els donen una infraestructura per a prendre decisions i reduir la incertesa, i com aquestes institucions canvien al llarg del temps, cosa que sovint es dona en un procés incremental i lent, ja que elements com les tradicions o les normes no canvien ràpidament. És en aquest sentit que para atenció a la trajectòria històrica com a condicionant del canvi institucional.

3.2.3. La nova sociologia econòmica: la rellevància del capital social i les xarxes de relacions

A partir dels anys setanta sorgeix una crítica tant a l'economia utilitarista com a la sociologia funcionalista que definia les institucions com a determinants de la conducta humana. Sorgeix una «nova sociologia econòmica», que proposa noves aproximacions i noves eines per a entendre l'equilibri entre individus i el context institucional en què es mouen, reprenent l'agenda d'investigació inaugurada per sociòlegs clàssics. Si la teoria dels costos de transacció de Williamson posa l'accent en la racionalitat limitada com a variable explicativa, aquest conjunt de teories busca implicar factors institucionals com les relacions socials dels individus, la ubicació física de l'empresa en un territori o la legitimitat social de determinades pràctiques.

La nova sociologia econòmica proposa l'anàlisi del capital social i les xarxes de relacions, partint de la base que l'acció individual sempre està orientada socialment i no es pot entendre només parant atenció a les motivacions individuals. L'acció individual és comprensible només si la contextualitzem en la xarxa de relacions socials que aquest individu té. Per tal d'entendre les decisions econòmiques, doncs, cal parar atenció a les xarxes estables de relacions¹ dels individus.

⁽¹⁾Partint de la definició d'institució que hem establert al principi del mòdul, podem entendre «xarxes estables de relacions» com a institucions.

Mark Granovetter és un pioner a assenyalar la rellevància de les relacions socials properes per a entendre el pes del context institucional. Granovetter (1973) para atenció a la rellevància que tenen les relacions personals concretes i les xarxes de coneixences en la presa de decisions individuals. Per a Granovetter, estem inserits en xarxes estables de relacions personals, a través de les quals

la informació circula, es controla el comportament i es generen relacions de confiança. A través de l'estudi de les xarxes socials d'un individu podem entendre la influència del seu context social.

L'aportació més significativa de Granovetter és que, en contra del que pensem intuïtivament, no només els llaços forts de família i amics propers són influents en la nostra conducta econòmica, sinó que també ho són els «llaços febles», les xarxes de coneguts que permeten accedir a informació i a recursos que d'altra manera serien impossibles d'assolir. A través de «llaços febles» és possible tenir accés a altres cercles socials i entrar en ambients socials i econòmics diferents.

A l'hora de buscar una feina o de prendre una decisió sobre la compra d'un producte, les xarxes de coneguts ens permeten accedir a informació (sobre on hi ha llocs de treball sense cobrir o sobre la qualitat d'un producte) de la qual no disposaríem si ens limitéssim al nostre cercle familiar. Aquesta idea intuïtiva avui dia és molt clara amb l'ús de les xarxes socials a través d'internet, que ens permeten intercanviar informació fàcilment amb els nostres «llaços febles».

Aquest tipus d'anàlisi s'extrapola també al comportament de les empreses i a les seves eleccions en termes d'internalitzar alguna part de la seva producció o, per contra, externalitzar-la a través de la contractació en el mercat. Aquest tipus d'aproximació, a més, permet entendre el sorgiment d'economies informals i captar el funcionament de les formes de reciprocitat entre individus o empreses. Seguint el símil establert anteriorment, el mercat de treball informal i, per tant, il·legal es basa en gran mesura en la circulació d'informació a través d'aquestes xarxes de «llaços febles».

Les xarxes socials poden tenir diferents resultats sobre l'organització de les activitats econòmiques, ja que en algunes ocasions pot facilitar la col·laboració i la circulació d'informació, però també poden ser utilitzades per a evitar la competència, resultant en una menor eficiència en termes de resultats econòmics, o posant en marxa mecanismes clientelars i pràctiques fora de la llei.

Una altra forma de plantejar el pes de les relacions socials en la presa de decisions ha estat l'anàlisi del capital social. Tot i que és un concepte amb un llarg recorregut, als anys noranta es popularitza per a analitzar la centralitat d'uns actors dins l'entramat social i els avantatges que els comporta a l'hora de prendre decisions. **James Coleman** (1926-1995) defineix capital social com «una sèrie de relacions socials en les quals un actor individual o col·lectiu pot trobar suport en un determinat moment». A través del capital social o relacional circula informació i recursos, que faciliten als actors arribar als seus objectius de forma més eficient. Partint d'aquesta definició, el capital social és un bé col·lectiu del qual gaudeixen tots els que formen part de la xarxa social i no pot ser apropiat de forma privada. El capital social pot ser impulsat amb finalitats econòmiques, però normalment és fruit de relacions sense una orientació econòmica (per exemple, d'orientació religiosa) i és utilitzat amb finalitats econòmiques posteriorment. Des d'aquesta perspectiva, l'existència de xarxes relacionals àmplies entre individus, empreses i institucions influeix

en el desenvolupament local i, per tant, es fa interessant analitzar la configuració del capital social en determinats territoris. Igualment, la perspectiva del capital social posa en relleu el paper diferencial de les diferents institucions en impulsar o frenar determinades formes de capital social.

D'altra banda, **Robert Putnam** entén el capital social com a resultat d'una cultura compartida, confiança i civilitat, de forma que pren força el desenvolupament històric i la consolidació d'un tipus de cultura que influeix en la capacitat de les persones per a relacionar-se. Putnam s'allunya de la concepció de capital social vinculada a les xarxes socials per a posar més èmfasi en la cultura d'un territori que és reproduïda a través de les seves institucions (família, sistema educatiu, etc.) i que condiciona les decisions individuals. No obstant això, aquest enfocament no permet distingir de forma precisa quan aquesta cultura afecta de forma positiva el desenvolupament econòmic del territori i quan és perjudicial.

Un enfocament de capital social basat en les xarxes relacionals permet veure com la composició diferencial de les xarxes permet diferents tipus de desenvolupament econòmic. Per una banda, ens permet veure com en alguns casos hi ha individus que canalitzen la informació i la confiança de forma desigual, i augmenta el seu poder davant la resta d'actors, de forma que hi ha un accés desigual al capital social i, per tant, no hi ha la mateixa capacitat en la presa de decisions. Per l'altra, es poden constituir xarxes molt denses i tancades que no admetin l'entrada d'altres individus i limitin les relacions dels individus que són dins la xarxa. La màfia garanteix als seus individus un gran capital social, però a la vegada els limita la capacitat de relacionar-se amb actors externs i els coarta la llibertat en la presa de decisions en favor de la decisió considerada òptima per al grup.

L'enfocament basat en l'anàlisi del capital social i el desenvolupament econòmic s'ha centrat a entendre quin tipus de polítiques poden afavorir un capital social que doni lloc a un desenvolupament econòmic i que permeti el canvi en les relacions socials. Des d'aquest punt de vista s'ha intentat analitzar quines barreres institucionals frenen la circulació d'informació i la generació de confiança entre actors que permet el desenvolupament de l'activitat econòmica. Dit en altres paraules, s'ha parat atenció a quins elements institucionals perjudiquen el desenvolupament de l'activitat econòmica i quins elements institucionals es podrien crear o transformar per a facilitar-la. Aquest tipus d'enfocaments ha estat utilitzat per a afavorir el desenvolupament econòmic de barris i ciutats empobrides i parteixen de la necessitat de crear un context institucional adequat per a fer funcionar el mercat.

3.3. Conclusions

Durant la segona meitat del segle xx es consolida una visió alternativa de l'economia com a construcció social i se sofisticuen els instruments d'anàlisi dels factors no econòmics que influeixen en l'economia. Per una banda, des

Pèrdua de capital social

A *Bowling Alone* ('Sol a la boiera') (1991) Putnam analitza la pèrdua de capital social com a resultat de la pèrdua d'una cultura cívica als Estats Units.

de la sociologia es desenvolupen nous instruments i aproximacions que volen combinar la influència que la societat exerceix sobre l'individu i l'autonomia d'aquest en la presa de decisions. Per l'altra, des de l'economia alguns autors volen fer més complex el model de l'economia neoclàssica afegint-hi factors institucionals. Així, no es nega la capacitat explicativa del model neoclàssic, però es para atenció als factors que permeten donar lloc a un funcionament de lliure mercat. Tal com hem vist, tots aquests avenços es donen en un context de transformació econòmica global que condiciona les aproximacions teòriques que es plantegen.

La taula 3 resumeix aquest desenvolupament, i mostra el paper de les institucions en l'anàlisi i el focus central. Hem abandonat les categories de les taules anteriors perquè totes aquestes perspectives entenen el mercat connectat amb la societat i conceben la conducta humana condicionada pel context social, tot i que proposen diferents aproximacions per a entendre aquest condicionament.

Taula 3. Propostes institucionalistes des de la segona meitat del segle xx

	Anys	Paper de les institucions en l'anàlisi	Focus central de les anàlisis
Keynesianisme	1950-60	Estructural-funcionalista: les institucions regulen la vida social i s'encarreguen de reproduir-la. Poc espai per a l'agència individual	Les formes d'integració i reproducció socials
La producció flexible	1970-	Interès en les relacions de confiança entre actors que expliquen la col·laboració entre petites empreses i l'organització horitzontal de grans empreses. Interès en les cultures dels territoris que expliquen aquestes relacions de confiança.	Districtes industrials Organització de les grans empreses Context institucional dels territoris
Costos de transacció i elements de dependència històrica	1980	Hi ha una racionalitat limitada a l'hora de prendre decisions complexes en relació amb l'organització empresarial i, per tant, aquestes es prenen tenint en compte altres factors, entre els quals hi ha la confiança. Les institucions permeten reduir la incertesa davant l'elecció i poden fer més eficients les eleccions econòmiques, però estan condicionades pel desenvolupament històric i la seva capacitat de canvi i adaptació.	Presa de decisions de les grans empreses Institucions que orienten la conducta humana i la seva evolució
Nova sociologia econòmica	1980-1990	Les xarxes relacionals són l'element que ens permet entendre la relació entre institucions i individus: les xarxes de coneixences permeten la circulació d'informació i recursos i influeixen en l'elecció.	Xarxes de relacions i capital social com a elements que expliquen les decisions econòmiques

Font: elaboració pròpia

Bibliografia

- Aglietta, M.** (1979). *Regulación y crisis del capitalismo*. Madrid: Siglo XXI.
- Bagnasco, A.** (1977). *Tre Italie: La Problematica Territoriale Dello Sviluppo Italiano. Studi e ricerche*. Bologna: Il Mulino.
- Bagnasco, A.; Trigilia, C.** (1988). *La costruzione sociale del mercato: studi sullo sviluppo di piccola impresa in Italia*. Bologna: Il Mulino.
- Coleman, J. S.** (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Granovetter, M.** (1973). «The Strength of Weak Ties». *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380. <<http://doi.org/10.1086/225469>>
- Molina, J. L.; Valenzuela, H.** (2008). *Invitación a la antropología económica*. Bellaterra: Edicions UAB.
- North, D. C.** (1990). «Institutions, institutional change, and economic performance». *Economic Perspective*, 5(1), 97-112.
- Polanyi, K.** (2012 [1944]). *La Gran Transformación. Book*. México DF: Fondo de Cultura Económica.
- Polanyi, K.** (1994 [1977]). *El sustento del hombre*. Madrid: Mondadori.
- Porter, M. E.** (1998). «Clusters and the new economics of competition». *Harvard Business Review*, 76(6), 77-91.
- Portes, A.; Benton, L. A.** (1991). *The Informal Economy*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Putnam, R. D.** (1995). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. (S. A. Schuster, Ed.) *Book* (Vol. 115). Nova York: Simon & Schuster.
- Trigilia, C.** (2002). *Economic sociology : state, market, and society in modern capitalism*. Oxford: Blackwell.
- Veblen, T.** (2003 [1899]). *Teoría de la clase ociosa*. Madrid: Alianza Editorial.
- Weber, M.** (1978 [1922]). *Economy and Society*. Los Angeles: University of California Press.
- Williamson, O.** (1975). *Markets and hierarchies*. Nova York: The Free Press.

